

การจัดการความรู้ชุมชน: เกลือหวานภูมิปัญญาท้องถิ่นปัตตานี Community Knowledge Management: Local Wisdom of Pattani Klua Whan

วิรินทร์ อักษรนิตย์^{1*}, บัณฑิต ดุลยรักษ์², พวงเล็ก วรกุล¹, ศุภลักษณ์ พลายแสง¹, และ ธวัชชัย ศรีเทพ¹
Virintorn Auksornnit¹, Bundit Dulyarak², Puanglek Worakul¹, Suppalak Plysang¹, and Tawatchai Sritep¹

¹ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
¹Department of Education, Faculty of Education, Prince of Songkla University, Pattani Campus

²โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
²Demonstration School, Prince of Songkla University, Pattani Campus

*ติดต่อผู้เขียน virintorn5799@gmail.com

ส่งบทความ 12 ธันวาคม 2561 | แก้ไข 27 กุมภาพันธ์ 2562 | ตอรับ 25 มีนาคม 2562 | เผยแพร่ 23 กรกฎาคม 2562

บทคัดย่อ

การจัดการความรู้ชุมชน เกลือหวานภูมิปัญญาท้องถิ่นปัตตานี ศึกษาพัฒนาการผลิตเกลือ วิถีชีวิตชาวนาเกลือ รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา และการจัดการความรู้การทำนาเกลือปัตตานี กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้มีความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเกลือ ประกอบด้วย กลุ่มทำนาเกลือ 15 คน และกลุ่มอาวุโส 3 คน ผลการศึกษาพบว่า 1) การทำนาเกลือปัตตานีมีพัฒนาการมายาวนาน ในยุคแรก ๆ ใช้แรงงานคนเป็นหลักปัจจุบันใช้เครื่องยนต์สูบน้ำเข้านาแทนกังหันลม ชาวนาเกลือใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่แตกต่างจากคนทำนาเกลือในอดีต พี่พาค้ำซึ่งกันและกัน 2) รูปแบบการถ่ายทอดการทำนาเกลือมีลักษณะไม่เป็นทางการ เรียนรู้ ถ่ายทอด และทำตามต่อ ๆ กันมาผ่านการบอกเล่าภายในครอบครัว การสังเกตปฏิบัติจริงโดยทำไปเรียนรู้ไป และ 3) การทำนาเกลือปัตตานีเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านมาไม่มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ทั้งนี้ การทำนาเกลือปัตตานีทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัว ชุมชน และสังคม ก่อให้เกิดความรัก ความมีน้ำใจ และความสามัคคีในชุมชน และเกลือปัตตานีได้ชื่อว่าเป็นเกลือหวาน ด้วยรสชาติที่กลมกล่อมแตกต่างจากเกลือแหล่งอื่น ๆ แนวทางการพัฒนาควรส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาพัฒนาอาชีพทำนาเกลือ และสนับสนุนการจัดการองค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การจัดการความรู้, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การถ่ายทอดความรู้

Abstract

The purposes of this study were to examine the development of salt production, the ways of life of salt farmers, the methods of knowledge transfer and management. The samples included 15 salt farmers and 3 seniors who involved in salt farming in Pattani. The research findings were as follows: 1) Salt farming in Pattani had long been developed and passed on for generations. In the past, human was a primary labor. But nowadays, salt farmers utilized water pumps instead of windmills. They possessed a simple way of life and helped each other as their ancestors did, 2) The wisdom was passed on orally and through observation and implementation within their family, 3) Salt farming was a local wisdom of Pattani province which enhanced cooperative learning among family members as well as strengthened love, warmth, generosity, and unity of people in the community. Pattani salt was renowned for its unique pleasant taste. However, the knowledge and the area usage were not systematically and effectively managed for the utmost benefits. Appropriate utilization of the field and local knowledge management were, therefore, required for sustainable self-reliance.

Keywords: knowledge management, local wisdom, knowledge transfer

■ บทนำ

การจัดการความรู้ชุมชน เกลือหวานภูมิปัญญาท้องถิ่นปัตตานี เป็นการศึกษาพัฒนาการผลิตเกลือ วิถีชีวิตชาวนาเกลือปัตตานี รูปแบบการถ่ายทอด และการจัดการความรู้การทำนาเกลือภูมิปัญญาท้องถิ่นปัตตานี โดยการศึกษาเชิงปฏิบัติการสร้างให้ชุมชนมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูล

เชิงคุณภาพ จัดหมวดหมู่ วิเคราะห์เนื้อหาและบรรยายแบบพรรณนาความ

ด้วยกระแสของการกลับคืนสู่ธรรมชาติ (back to nature) กำลังอยู่ในความสนใจของประชาชนทั่วโลก การเลือกบริโภคอาหารที่มีแหล่งกำเนิดมาจากธรรมชาติ เช่น การรับประทานข้าวกล้องแทนข้าวขัดขาว เป็นต้น เพราะมันใจว่าจะได้รับ

แร่ธาตุที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ทางโภชนาการและจำเป็น สำหรับการมีสุขภาพดีต่อร่างกาย (อนุรัชนี ศิริสัมพันธ์, 2555) เช่นเดียวกับเกลือทะเลแม้จะมีรูปลักษณะที่อาจจะไม่ชวนให้น่ารับประทานและมีสีดูหมอง ๆ แต่สิ่งเหล่านี้คือสีของแร่ธาตุที่ผสมผสานอยู่ในคุณค่าของเกลือทะเลที่ได้จากนาเกลือ

เกลือเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์จำเป็นต้องใช้เกลือทั้งด้านการบริโภคและอุปโภคไม่ว่าด้านการปรุงอาหาร การถนอมอาหาร ใช้เป็นยารักษาโรคหรือแม้กระทั่งเป็นที่มาของสุขภาพจิตสำนวนที่ว่าแกงจืดจึงรู้คุณค่าเกลือ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของมนุษย์ในยุคสมัยต่าง ๆ ได้ จึงกล่าวได้ว่าชีวิตมนุษย์ขาดเกลือไม่ได้ เกลือมีประโยชน์ทางยาในฐานะเป็นเกลือชีวิตที่มีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยมีการบันทึกไว้ในตำราพระโอสถรวมถึง พิกัดเกลือทั้ง 5 ประกอบด้วย เกลือสินเธาว์ เกลือวิก เกลือพิท เกลือฝ่อ และเกลือสมุทร (อนุรัชนี ศิริสัมพันธ์, 2555) เกลือมีแร่ธาตุที่สำคัญต่อสิ่งมีชีวิตเพราะช่วยในการรักษาความสมดุลของเหลวในร่างกาย ระบบประสาทและกล้ามเนื้อ มนุษย์ต้องการบริโภคเกลือประมาณ 5-10 กรัมต่อวัน เมื่อรับประทานเข้าไปร่างกายจะแยกสาร 2 ชนิด ออกจากกัน คือ โซเดียมกับคลอไรด์ (NaCl) โดยมีบทบาทในการรักษา ปริมาณของเกลือหรือของเหลวในร่างกายและทำให้ความดัน เป็นปกติ ส่วนคลอไรด์ช่วยควบคุมความเป็นกรดเป็นด่างของเกลือ อย่างไรก็ตามการรับประทานเกลือในปริมาณมาก อาจเกิดโทษต่อร่างกายได้ จะมีผลทำให้เกิดความดันโลหิตสูง โรคไต และโรคหัวใจ

จังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีพื้นที่ติดทะเล สภาพทางภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล 1 ใน 3 ของสัดส่วนพื้นที่เป็นหาดทรายในเขตพื้นที่อำเภอยะหริ่ง ปะนาเระ สายบุรี และไม้แก่น ส่วนพื้นที่อำเภอหนองจิก เมือง และยะหริ่ง มีสภาพพื้นที่เป็นหาดเลนและพื้นที่ในการทำนาเกลือ โดยเฉพาะบริเวณอำเภอเมือง ประกอบด้วย ตำบลบานาและตันหยงลูโละ ซึ่งชาวบ้านที่ทำนาเกลือเป็นชาวมุสลิม (นราวดี โลหะจินดา, 2547) การทำนาเกลือของชาวปัตตานี มีมาช้านานแล้วและปรากฏว่าเป็นพื้นที่ที่ทำนาเกลือเพียงแห่งเดียวในภาคใต้ ดังปรากฏในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ในปี พ.ศ. 2439 จากบันทึกรายงานทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความว่า

ภูมิสำเนาของเมืองแขกทั้งเจ็ดซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ไปเห็นแลได้สืบสวนทราบความในคราวนี้เห็นเป็นเมืองที่บริบูรณ์อย่างประหลาดจะหาเมืองมลายูเมืองใด

ในแหลมมลายูนี้เปรียบให้เสมอเหมือนเป็นอันไม่มี... ในเมืองตานีมีนาเกลือแห่งเดียวตลอดแหลมมลายูสินค้าเกลือเมืองตานีขายได้อย่างแพง เกวียนละ 16 เหรียญ ขายทอดตลาดไปจนถึงสิงคโปร์และเกาะหมาก (ครองชัย หัตถา, 2541)

จากการศึกษาพบว่า การทำนาเกลือปัตตานีมีมานานกว่า 400 กว่าปี ในสมัยรายฮิยาเป็นเจ้าเมืองปัตตานี (พ.ศ. 2127-2159) นาเกลือในอดีตเป็นพื้นที่ประกอบอาชีพสามารถสร้างรายได้ให้ครอบครัว เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้า พบปะพูดคุยของคนในชุมชนและถือเป็นพื้นที่ทางสังคม (public space) ทำให้เกิดวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนนาเกลือในลักษณะต่าง ๆ เช่น เมื่อก่อนชาวบ้านในหมู่บ้านจะไปรวมตัวกันที่นาเกลือของตำบล พร้อมกับรถเข็นบรรทุกผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น ข้าวสาร มะพร้าว กล้วย หรือข้าวของอื่น ๆ ที่ตนเองมีอยู่เพื่อไปแลกกับเกลือ ส่วนคนที่มีฐานะยากจนที่ไม่มีสิ่งของมาแลกกับเกลือก็ได้รับเกลือเหมือนกัน เพราะผู้ประกอบการอาชีพนาเกลือจะเก็บเกลือส่วนหนึ่งไว้สำหรับผู้ที่เดินทางมาขอเกลือทั้งที่มีของมาแลก และไม่มีของมาแลกเพื่อช่วยเหลือคนจน ปัจจุบันยังมีคนมาขอเกลืออยู่บ้าง บางส่วนนำไปใช้ประกอบอาหารในครัวเรือน แต่บางส่วนนำไปขายก็มี (สุภาพร สามม และวิรินทร์ อักษรนิตย์, 2557)

ที่ผ่านมาเกลือเป็นสินค้าสำคัญของเมืองปัตตานีและได้รับความนิยมนจากผู้บริโภคในด้านรสชาติที่กลมกล่อมไม่เค็มเพียงอย่างเดียวแต่มีรสอ่อนผสมด้วยทำให้เกลือที่ปัตตานีมีความแตกต่างจากเกลือโดยทั่วไป เกลือปัตตานีได้ชื่อว่าเป็นเกลือหวาน หมายถึง เกลือที่มีรสชาติไม่มีความเค็มมากนักเมื่อเทียบกับเกลือแหล่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นคุณสมบัติเฉพาะของเกลือปัตตานี และถูกกล่าวขานว่ามีรสชาติดีเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนามว่า ซาแฆตานิัง มานิส. ซึ่งมีความหมายว่าเกลือปัตตานีหวาน (อนุรัชนี ศิริสัมพันธ์, 2555) แต่เนื่องจากผลผลิตเกลือในแต่ละปี มีน้อยและไม่สม่ำเสมอทำให้เกลือปัตตานีหาซื้อได้ยากและมีราคาสูงกว่าเกลือจากแหล่งอื่นโดยทั่วไปผู้บริโภคนิยมใช้เกลือปัตตานีในการปรุงอาหารหมักบูดู ทำปลาเค็มตากแห้ง ดองสะตอ ฯลฯ

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าอาชีพทำนาเกลือที่ปัตตานีมีมานานแล้วและปัจจุบันก็ยังคงดำรงอยู่โดยชาวบ้านจะประกอบอาชีพทำนาเกลือเป็นอาชีพเสริม ส่วนอาชีพหลักคือ ทำประมงและรับจ้างทั่วไป เกลือยังคงมีความสำคัญต่อชีวิตของชาวบ้านในชุมชน แต่พื้นที่ในการทำนาเกลือกลับลดน้อยลง ผู้ทำนาเกลือไม่มีผู้ดำเนินการต่อ บางรายเลิกทำ

นาเกลือและให้คนเช่าพื้นที่ บางส่วนถูกแปรสภาพเป็นโรงงานอุตสาหกรรม นาุ้ง และที่อยู่อาศัย ประกอบกับราคาเกลือที่ไม่แน่นอน เนื่องจากคุณภาพเกลือปัตตานีไม่มีคุณภาพมากนักเมื่อเทียบกับเกลือสินเธาว์และเกลือแหล่งอื่น ๆ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม การประกอบอาชีพของชาวนาเกลือที่เคยสืบทอดต่อกันมาถูกเปลี่ยนแปลงด้วยสถานการณ์ตัวแปรทางเศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ให้ไปเป็นไปตามเงื่อนไขของปรากฏการณ์และสังคมในปัจจุบัน

พื้นที่นาเกลือในปัจจุบันยังคงปรากฏอยู่บริเวณปากแม่น้ำปัตตานี ในบริเวณพื้นที่ของตำบลบานาตันหยงลุละ และบางส่วนในตำบลบาราโหม อำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี ส่วนนาเกลือโบราณเดิมอยู่ใน พื้นที่ดินราชพัสดุ และบางส่วนถูกแบ่งให้เช่าพื้นที่เพื่อทำนาุ้ง มีการสร้างบ้านเรือนขยายเขตเป็นเขตโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ทำนาเกลือเดิม ปัจจุบันได้มีการกันพื้นที่ส่วนหนึ่งเอาไว้เพื่อเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าจังหวัดปัตตานียังมีการทำนาเกลืออยู่ด้วย

■ การสังเคราะห์ผลการศึกษา

1. ปัจจัยที่มีผลกระทบทำให้อาชีพนาเกลือเกิดการเปลี่ยนแปลง จากการศึกษาของ นรวาดี โลหะจินดา (2547) พบว่า เกลือสมุทรและเกลือสินเธาว์จากภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีราคาถูกและสามารถแปรรูปเป็นเกลือป่นได้ มีบรรจุภัณฑ์สวยงามและหาซื้อได้ง่ายทำให้ได้รับความนิยมมากกว่าเกลือเม็ดของชาวนาเกลือปัตตานี การที่พื้นที่ทำนาเกลือถูกแปรสภาพเป็นนาุ้ง โรงงานอุตสาหกรรม การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ส่วนหนึ่งขายที่ดินให้กับนายทุนเช่าทำนาุ้ง การเช่าที่ทำนาเกลือ มลภาวะทางน้ำที่เกิดจากการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรม น้ำเสียเข้านาเกลือกลายเป็นตะไคร่น้ำ เมื่อถึงฤดูกาลทำนาเกลือ น้ำที่ไม่สะอาดทำให้ผลผลิตเกลือไม่ขาวและขายไม่ได้ราคา ส่วนปัจจัยภายในคือ การไม่มีผู้สืบทอดการทำนาเกลือ คนรุ่นใหม่เห็นว่าเป็นงานหนักจึงนิยมไปรับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมหรือไปทำงานในประเทศมาเลเซียเพราะได้ค่าตอบแทนสูงกว่า นอกจากนี้ชาวนาเกลือบางรายขายที่ดินให้กับนายทุนเนื่องจากที่ดินมีราคาดีกว่าการทำนาเกลือและไปประกอบอาชีพอย่างอื่น เพราะเห็นว่าการทำนาเกลือมีรายได้ไม่คุ้มค่า

2. นาเกลือในอดีตไม่เพียงแคเป็นพื้นที่ทำมาหากินเท่านั้นแต่ยังเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้าของชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมที่สำคัญ กล่าวคือ เมื่อก่อนชาวบ้านในหมู่บ้านจะรวมตัวกันไปที่นาเกลือของตำบล

พร้อมกับรถเข็นบรรทุกข้าวสาร มะพร้าว กัวย หรือข้าวของอื่น ๆ ที่ตนเองมีอยู่ไปแลกกับเกลือ ส่วนคนยากจนที่ไม่มีสิ่งของมาแลกกับเกลือก็จะได้โอกาสเหมือนกัน ชาวนาเกลือจะเก็บเกลือส่วนหนึ่งไว้สำหรับผู้ที่เดินทางมาขอเกลือทั้งที่มีของมาแลกและไม่มีของมาแลกเพื่อช่วยเหลือคนจนเหล่านั้น ปัจจุบันยังมีคนมาขอเกลืออยู่บ้าง ซึ่งชาวนาเกลือก็เต็มใจจะให้ไป (ซอพิยะห์ ยีโยโซะ, 2553)

3. การทำนาเกลือจัดเป็นองค์ความรู้ประเภทหนึ่งที่มีระบบ วิธีการ และขั้นตอนที่มีลักษณะเฉพาะการทำนาเกลือที่ชัดเจน ซึ่งระบบนิเวศของการจัดการความรู้ชุมชนโดยทั่วไปจะมีส่วนประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านสภาพภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม โดยมีการสะสมความรู้ การถ่ายทอดความรู้ (การบอกเล่า) จากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างต่อเนื่อง และมีการปรับใช้พัฒนาการทำนาเกลือในด้านต่างๆ ให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงและบริบทของสังคม ชุมชน เช่น เครื่องมืออุปกรณ์ในการทำนาเกลือ ความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์การทำนาเกลือที่ส่งผ่านรุ่นต่อรุ่นได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาการทำนาเกลือกับการจัดการความรู้การทำนาเกลือแบบสะสมเพิ่มพูนตลอดเวลา ทั้งนี้การจัดการความรู้การทำนาเกลือปัตตานี จากการศึกษาเชิงบูรณาการพัฒนาการทำนาเกลือปัตตานีโดยสรุป ประกอบด้วย

3.1 พัฒนาการทางสังคมของชุมชนนาเกลือปัตตานีที่มีมาอย่างยาวนานมากกว่า 400 ปี แหล่งการทำนาเกลือในภาคใต้เพียงแห่งเดียวที่เหมาะสมกับการทำนาเกลือ คือบริเวณอ่าวปัตตานีในอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี (ประทีป ชุมพล, 2542) ดังปรากฏในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ในปี พ.ศ. 2439 (ครองชัย หัตถา, 2541) นอกจากนี้มีเอกสารที่กล่าวถึงการค้าเกลือ ปรากฏให้เห็นเรื่อยมาและค่อย ๆ หายไปแต่ร่องรอยการทำนาเกลือในอดีตยังคงปรากฏอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งนี้การทำนาเกลือปัตตานีได้มีพัฒนาการผ่านองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาอย่างยาวนาน การสร้างสมประสบการณ์และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ชุมชนที่ต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีวิธีการและขั้นตอนการทำนาเกลือที่เป็นระบบชัดเจน เริ่มต้นชาวนาเกลือต้องขุดลอกคลองส่งน้ำ (อาโลร์) เพื่อใช้เป็นทางส่งวัตถุดิบน้ำเค็มไหลจากทะเลสู่แปลงนาเกลือ ใช้มือมะคราดดิน และบดดินให้แน่นโดยใช้สิลิ่ง จากนั้นชักน้ำเข้าแปลงนาเกลือโดยเริ่มจากแปลงด้านในสุดและชักน้ำไว้ค่อย ๆ ชักน้ำเข้าแปลงถัดมาเรื่อย ๆ แต่ละแปลงจะเปิดคันนาเป็นช่องเล็ก ๆ ให้น้ำไหลต่อกัน โดยระบบแปลงนามีหน้าที่ชักน้ำและพักน้ำตามวิธีการที่บอกต่อกันมา จนกระทั่งน้ำใน

นาแปลงสุดท้ายกลายเป็นเกลือ ชาวนาเกลือต้องทำต่อเนื่องในทุกขั้นตอน ในกระบวนการดังกล่าวมีการปฏิบัติและถ่ายทอดเรียนรู้ต่อ ๆ กันมารุ่นสู่รุ่น โดยมีการพัฒนาองค์ความรู้และประสบการณ์ให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ชุมชน เช่น ในยุคแรกใช้แรงงานคนตักน้ำด้วยภาชนะที่เรียกว่า บาโก ต่อมามีการใช้กังหันลมวิดน้ำในคลองส่งน้ำ (อาโลร์) และปัจจุบันใช้เครื่องยนต์สูบน้ำหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า พญานาค (นราวดี โลหะจินดา, 2547) ความรู้การทำนาเกลือจึงมีการพัฒนาไปพร้อมกับพัฒนาการทางสังคมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงด้วย

3.2 ความเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศและระบบนิเวศแวดล้อมของชุมชนนาเกลือปัตตานี มีความสัมพันธ์กับการทำนาเกลือเป็นอย่างมาก โดยทั่วไปทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศจะมีความเป็นเอกภาพในการอยู่ร่วมกันและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับส่วนต่างๆ ในชุมชนเสมอ ในขณะที่ระบบนิเวศของชุมชนนาเกลือปัตตานี โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อม ที่ตั้งของชุมชนทั้งด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การควบคุมการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติด้วยตัวเอง ดังนั้นระบบนิเวศของชุมชนนาเกลือปัตตานีจึงมีความเกี่ยวเนื่องในการจัดการความรู้ชุมชนในลักษณะผสมกลมกลืนอย่างเป็นธรรมชาติ ชาวนาเกลือสามารถเลือกใช้และพัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือการทำนาเกลือที่เหมาะสมกับชุมชน การจัดให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล จากคำกล่าวที่ว่า ถ้าข้าวเหลือเกลือจะแพง ซึ่งเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ของการทำนาเกลือกับอาชีพอื่น ๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี ชาวนาข้าวชอบฝนเนื่องจากการทำนาข้าวจำเป็นต้องอาศัยน้ำฝนเพื่อเพาะปลูกข้าว ส่วนคนทำนาเกลือชอบแสงแดด (ตากเกลือ) และลม (วิดน้ำเข้าแปลงนา) ฤดูกาลจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ได้ผลผลิตเกลือหรือข้าว มีปริมาณมากหรือน้อยในปีนั้น ๆ สภาพพื้นที่ดิน น้ำ (ความใกล้-ไกลจากทะเล) และภูมิอากาศที่เหมาะสมมีผลต่อผลผลิตของเกลือ นอกจากนี้มีการแบ่งพื้นที่เป็นเขตการทำนาข้าวและทำนาเกลืออย่างชัดเจน

...กล่าวคือ ในสมัยรายาฮิยาเป็นเจ้าเมืองปัตตานี (พ.ศ. 2127-2159) มีการขุดลอกคลองจากตะมะงันบ้านปรีกี อำเภอยะรังมายังบ้านกรือเซะ อำเภอมือเมืองเป็นผลให้พื้นที่อำเภอมือเมืองได้รับน้ำจืดมาก นาข้าวได้ผลดีแต่นาเกลือได้รับความเสียหายมาก การทำนาเกลือไม่ได้ผล ต่อมาในสมัยรายาปีรุ (พ.ศ. 2159-2167) จึงได้สั่งกันคลองบ้านตาวะเนาะบาตุ (บ้านทำนบหิน)

เพื่อควบคุมไม่ให้น้ำจืดไหลผ่านบริเวณนาเกลือมากเกินไป เป็นผลให้นาเกลือได้รับผลดีเช่นเดิม และเป็นการแบ่งพื้นที่การทำนาเกลือและการทำนาข้าวมาจนถึงปัจจุบัน การทำนาเกลือในอดีตจึงเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ... (สุภาพร สามแม และ วิรินธร อักษรนิത്യ, 2557)

ทั้งนี้สภาพทั่วไปบริเวณอ่าวปัตตานีเป็นทำเลที่เหมาะสมในการทำนาเกลือ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบใกล้ทะเล สภาพดินเดิมเป็นหาดเลนเก่าหรือที่ลุ่มน้ำทะเลเคยท่วมถึงพื้นที่บริเวณหาดเลนมีเนื้อที่กว้างขวาง ตั้งแต่บริเวณตำบลบางปู บาราโหม ต้นหยงลูโละ และบานาเขตอำเภอเมือง สภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินเหนียว สามารถอุ้มน้ำได้ดีเมื่อปล่อยน้ำทะเลมาซึ่งไว้จะป้องกันไม่ให้น้ำเค็มซึมลงใต้ดิน เป็นการป้องกันน้ำจืดซึมขึ้นมาบนดินจึงเหมาะแก่การขังน้ำเพื่อทำนาเกลือ นอกจากนั้นกระแสนลมและแสงแดดมีส่วนช่วยในการตกผลึกเกลือ การทำนาเกลือจึงเป็นภูมิปัญญาที่ดีของมนุษย์ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน โดยการนำน้ำทะเลมาขังให้แดดเผาจนระเหยตกผลึกเป็นเกลือ การทำนาเกลือจึงเป็นการสั่งสมความรู้ การรู้จักพึ่งพาธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ดังคำสอนของอิสลาม

... ทรัพยากรในโลกนี้เป็นขององค์อัลลอฮ์ การนำทรัพยากรมาใช้ต้องใช้อย่างคุ้มค่า และไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ทรัพยากรในโลกนี้ รวมทั้งท้องทะเลเป็นขององค์อัลลอฮ์ และให้คนมุสลิมดำเนินชีวิตอยู่อย่างนุก... (สุวิชา ยี่สุนทร, 2533)

ด้วยการสังเกต การใช้ประสบการณ์ เทคนิควิธีที่ถ่ายทอดความรู้การทำนาเกลือจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นต่อไป การทำนาเกลือหวานปัตตานีจึงถูกเรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นปัตตานี

3.3 ความเชื่อและวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนทำนาเกลือ ในชุมชนที่มีพัฒนาการทางสังคมอย่างต่อเนื่องมีการดำรงชีพด้วยการอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบตัว การให้คุณค่ากับสิ่งแวดล้อม การแสดงความเคารพกับบรรพบุรุษและสิ่งที่บรรพบุรุษสร้างขึ้น การแสดงออกด้วยการให้จิตวิญญาณแก่สิ่งเหล่านั้นในรูปของความเชื่อและการปฏิบัติแบบต่างๆ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชน การดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบของธรรมเนียมปฏิบัติ และความเชื่อเกี่ยวกับการทำนาเกลือในลักษณะต่างๆ เช่น การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ระบบการแลกเปลี่ยน

สินค้าโดยตรง (barter system) นราวดี โลหะจินดา (2547) กล่าวว่า ปัตตานีไม่มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำเกลือ ไม่มีพิธีแรกนา และพิธีทำขวัญนา เพราะชาวนาเกลือจังหวัดปัตตานีเป็นมุสลิมที่เชื่อและศรัทธาในอัลลอฮ์เพียงองค์เดียวเท่านั้น จะสังเกตจากสภาพดินฟ้าอากาศเท่านั้นว่าสามารถทำเกลือได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งจะแตกต่างกับจังหวัดร้อยเอ็ดที่ผลิตเกลือสินเธาว์และมีความเชื่อว่าการต้มเกลือจะต้องให้ผู้หญิงคนแรกนำดอกไม้ ธูปเทียน อาหารคาวหวาน เหล้าหมากพลู หรือเครื่องเซ่น เท่าที่หาได้มาบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางเพื่อขอเกลือ ขอความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ต้มเกลือ และเพื่อให้ได้ผลผลิตมาก ๆ มีการห้ามไม่ให้พูดคำหยาบคาย เพราะจะทำให้ให้น้ำเกลือไม่ตกผลึก แต่บางท้องที่เชื่อว่าในระหว่างการต้มเกลือให้พูดลามกสัปดน ยิ่งพูดลามกมากเท่าไร ก็จะทำให้ได้เกลือมากเท่านั้น (ปิ่นฉัตร สินธุสะอาด, 2549)

สำหรับการซื้อขายเกลือ สิ่งที่ต้องซื้อขายต้องถือปฏิบัติเสมอ คือ หากผู้ซื้อเกลือ 10 ส่วน ต้องแถม 1 ส่วน คนเฒ่าคนแก่สอนไว้ว่าไม่ให้เอาเปรียบผู้ซื้อ เพราะระหว่างดวงเกลือใส่ภาชนะอาจจะมีการเกลือกบางส่วนตกหล่น จึงต้องชดเชยเกลืออีก 1 ส่วน เพื่อความยุติธรรม จึงกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวนาเกลือ (นราวดี โลหะจินดา, 2547)

4. การพัฒนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่ออาชีพการทำนาเกลือปัตตานี ปัจจุบันพื้นที่การทำนาเกลือลดลงไปจากเดิมมาก นาเกลือมากกว่าครึ่งสูญหายไป บางส่วนถูกถนนตัดผ่านส่งผลให้คลองส่งน้ำเค็มถูกตัดขาด ซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดของการทำนาเกลือถูกทำลายไปด้วย เนื่องจากชาวนาเกลือไม่สามารถเริ่มต้นในขั้นตอนแรกของการทำนาเกลือ บางส่วนถูกกลายสภาพเป็นนาร้าง เป็นชุมชนที่อยู่อาศัย หมู่บ้านจัดสรรแบบสมัยใหม่ และบางส่วนได้แปรสภาพเป็นพื้นที่เขตอุตสาหกรรม

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก มุ่งเน้นการขยายตัว การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจในภาพรวม การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเพื่อเพิ่มรายได้มากขึ้น แต่เป็นการขยายตัวในการพัฒนาเชิงปริมาณเท่านั้นไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ประชาชนส่วนใหญ่ยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องพึ่งปัจจัยภายนอกตลอดเวลา นำมาสู่ความเสื่อมโทรมของสภาวะแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นประกอบกับการได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้วิถีชีวิตสภาพความเป็นอยู่และการทำมาหากินของประชาชนมีการเปลี่ยนแปลง ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นทั่วไป โดยเฉพาะการประกอบอาชีพทำนาเกลือปัจจุบันถูกกระทบ

และลดความสำคัญลงไปมาก สอดคล้องกับการศึกษาของชลดา ปะการัง (2558) ที่พบว่า การพัฒนาประเทศไทยในอดีตมุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ โดยสนับสนุนการลงทุนภาคอุตสาหกรรม การค้าและบริการ ซึ่งต้องพึ่งพาเศรษฐกิจโลกจนนำไปสู่วิกฤติเศรษฐกิจและสังคมครั้งใหญ่ เมื่อปี 2540 ทำให้ประชาชนในชุมชนเมืองและชนบทได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ในขณะที่เดียวกันก็เป็นโอกาสให้ชุมชนได้ทบทวนและเรียนรู้การพึ่งตนเอง จนนำไปสู่ข้อสรุปประเด็นหนึ่งว่าการแก้ปัญหาของประชาชนไม่อาจให้ภาครัฐหรือภาคประชาชนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดำเนินการโดยลำพังอีกต่อไป

ชุมชนเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสังคมต้องตระหนักในภารกิจและความรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ควรมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อสามารถพึ่งตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งที่เป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นเองหรือการสนับสนุนโดยภาครัฐ

ทั้งนี้การสนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การเชื่อมโยงยกระดับการพัฒนาโดยรวมกลุ่มอาชีพเป็นเครือข่าย ซึ่งจะเป็พื้นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาของประชาชนให้เข้มแข็งกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ที่ผ่านมามองเห็นได้ว่ามีความพยายามรวมกลุ่มอาชีพทำนาเกลือเพื่อให้เกิดการพัฒนาเป็นระบบ แต่ขาดความต่อเนื่องในกระบวนการดำเนินงานทำให้การรวมกลุ่มยังไม่เกิดขึ้น

ฉะนั้นแนวทางพัฒนาการทำนาเกลือปัตตานีทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพทำนาเกลือ โดยให้การสนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของชุมชน การให้ความรู้วิทยาการใหม่ๆ เกี่ยวกับการทำนาเกลือเป็นสิ่งจำเป็นในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเพื่อนำไปสู่มาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น ดังทฤษฎีการพัฒนาอาชีพทางการเกษตรของ ชัยวุฒิ ชัยพันธุ์ (2542) กล่าวว่า การเพิ่มขึ้นของประสิทธิภาพการผลิตจะส่งผลทำให้มีรายได้มากขึ้น นำไปสู่มาตรฐานการครองชีพที่ดี และทฤษฎีส่วนประสมทางการตลาดที่ให้ความสำคัญกับผลิตภัณฑ์ ซึ่งชุมชนควรรู้ว่าผลิตภัณฑ์ของตนเองมีจุดเด่นอย่างไร เพื่อเป็นสิ่งดึงดูดทางเลือกให้กับลูกค้า อีกทั้งควรหาวิธีการปรับปรุงพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ดีขึ้นเพื่อให้สินค้ามีความแตกต่างกับที่อื่น ๆ นอกจากนี้ ควรมีการประชาสัมพันธ์ความเป็นเอกลักษณ์ของเกลือปัตตานี ...เกลือปัตตานี คือ เกลือหวาน: เกลือหวาน คือ เกลือประวัติศาสตร์ของปัตตานี... ที่มีรสชาติกลมกล่อมแตกต่างจากเกลือพื้นที่อื่น ๆ กอรปกับความเป็นมาที่ยาวนานสามารถเป็นจุดขายให้กับเกลือปัตตานี

กาญจนา ไชยชมภู (2546) กล่าวว่า แนวทางการประชาสัมพันธ์ให้ได้ผลคือการสร้างจิตสำนึก สนับสนุนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐศึกษาและเก็บข้อมูลการทำนาเกลือเพื่อการเรียนรู้ หากได้มีการนำเสนอข้อมูลสะท้อนกลับไปยังชุมชนจะเป็นช่องทางในการนำเรื่องราวการทำนาเกลือปัตตานีสู่สาธารณะและเป็นข้อมูลในการพัฒนาการทำนาเกลือที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนที่เปลี่ยนแปลงในขณะเดียวกันยังสามารถดำรงรักษาอาชีพการทำนาเกลือปัตตานีให้คงอยู่คู่ปัตตานี

5. รูปแบบการถ่ายทอดความรู้การทำนาเกลือปัตตานีที่ผ่านมามีการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำนาเกลือกับบุคคลในครอบครัว ลูกหลาน และเครือญาติในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการผ่านการบอกเล่า พูดคุยและลงมือปฏิบัติ การถ่ายทอดให้สมาชิกในชุมชนและผู้สนใจเรียนรู้การทำนาเกลือ เช่น กลุ่มนักวิชาการ นักศึกษาเข้าไปเรียนรู้ชุมชนทำนาเกลือและนำเสนอข้อมูลเผยแพร่ในลักษณะต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามองค์ความรู้การทำนาเกลือยังคงมีอยู่มากมายในพื้นที่ทั้งในตัวคนและวิถีชีวิตประจำวันของชาวนาเกลือ การรักษาความรู้เหล่านี้จำเป็นต้องมีการจัดการเพื่อให้ความรู้การทำนาเกลือคงอยู่ตลอดไป สอดคล้องกับ จำเริญ จิตรหลัง (2553) ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้และเสนอไว้ว่าความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคนและอยู่ภายนอกตัวคน ในส่วนที่อยู่ภายนอกตัวคนนั้นอาจเก็บไว้ในหน่วยบันทึกความรู้รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือ ตำรา หรือแฟ้มอยู่ในชุมชน สังคมนั้น ๆ ซึ่งผลของกระบวนการเรียนรู้ความรู้เหล่านี้จะมีคุณค่าต่อเมื่อมีการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลและสังคม

ทั้งนี้ ในปรากฏการณ์การทำนาเกลือปัตตานี พบว่าองค์ความรู้การทำนาเกลือปัตตานีซึ่งมีมาอย่างยาวนานได้ซึมลึกอยู่ในวิถีชีวิตความเป็นชุมชนนาเกลือในพื้นที่อย่างผสมกลมกลืน ภาพการทำนาเกลือ การสูบน้ำเข้านาเกลือ การเก็บขังน้ำ การกวาดเกลือ การขนถ่ายเกลือ เป็นภาพชินตาที่ปรากฏในชุมชนโดยทั่วไป กระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ กลายเป็นทักษะของชาวนาเกลือซึ่งเป็นอาชีพของคนในชุมชนนาเกลือปัตตานีโดยเฉพาะซึ่งชุมชนอื่นไม่มี เด็กรุ่นใหม่ในชุมชนเล่าให้ฟังว่า

...ไม่เคยทำนาเกลือแต่บอกได้ว่าทำอะไร มีขั้นตอนอย่างไรบ้าง เห็นการทำนาเกลือในชุมชนมาตั้งแต่เด็ก เห็นทุกวัน และคิดว่าถ้าลงมือทำด้วยตนเองก็คงทำได้ เป็นความรู้ที่ผ่านการเห็น รับรู้ เข้าใจ และสามารถปฏิบัติได้จริง...

(อาลี, 2557, พฤษภาคม 27, สัมภาษณ์)

ความรู้การทำนาเกลือปัตตานีจัดเป็นความรู้ในรูปแบบที่มองเห็น (Choo, 2000) หรือรู้โดยนัย (tacit หรือ implicit knowledge) ซึ่งเป็นความรู้เฉพาะตัวที่เกิดจากประสบการณ์บวกกับสติปัญญา ถือว่าเป็นองค์รวมของความรู้ของแต่ละคนที่ประกอบอาชีพทำนาเกลือ เป็นความรู้ไม่หยุดนิ่งและมีการพัฒนามาโดยลำดับ เช่น ในพัฒนาการทำนาเกลือ การตัดแปลงใช้กังหันลมแทนการใช้แรงงานคนวิดน้ำเข้าในยุคแรก ๆ การสังเกตทิศทางลมและนำธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์เป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาอาชีพตนเอง ต่อมามีการนำเครื่องยนต์สูบน้ำมาใช้แทนกังหันลมจนถึงยุคปัจจุบัน แต่มีข้อจำกัดในการใช้ เช่น ช่วงเวลาที่วิดน้ำเข้านาเกลือควรเป็นช่วงที่มีลมแรง ตั้งแต่ 10 โมงเช้าถึง 4 โมงเย็น นอกเหนือเวลาดังกล่าวทิศทางลมจะอ่อนกำลังและกังหันลมจะไม่สามารถใช้ได้เต็มที่ ในขณะที่เครื่องยนต์สูบน้ำสามารถสูบน้ำได้ตลอดเวลา แต่เป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิต ซึ่งพัฒนาการดังกล่าวมีทั้งข้อดีและข้อด้อยแต่อย่างไรก็ตามชาวนาเกลือสามารถเลือกใช้อุปกรณ์เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด หรือพัฒนาการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาเกลือโดยนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ เช่น ซีลิ่ง (เครื่องมือบดดิน) เดิมทำจากต้นมะพร้าวรูปทรงกระบอก ตัวลูกกลิ้งมีขนาดยาวประมาณ 1 เมตร มีด้ามจับยาวประมาณ 3 เมตร ปัจจุบันนิยมใช้ท่อพีวีซีอัดปูนเพื่อให้มีน้ำหนักช่วยในการอัดดินให้แน่น หรือการทำบาดและงา (อุปกรณ์ใช้ในการขนเกลือไปยังฉางเกลือ) อุปกรณ์ชนิดนี้ปัจจุบันเหลือน้อยมาก โดยชาวนาเกลือหันไปใช้รถลากขนเกลือซึ่งมีความสะดวกมากกว่า แต่รถลากจะเป็นสนิมได้ง่ายเนื่องจากพื้นที่เค็มทำให้ชำรุดใช้งานได้ไม่นาน

พัฒนาการทำนาเกลือในด้านต่าง ๆ แม้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเทคนิควิธีการทำนาเกลือปัตตานีมากนักแต่เห็นได้ชัดที่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาให้การทำนาเกลือมีผลผลิตเพิ่มขึ้นได้อย่างไร องค์ความรู้ดังกล่าวถือได้ว่าเป็นองค์รวมของความรู้ของแต่ละบุคคลที่ทำนาเกลือ เป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่งจะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของการนำความรู้การทำนาเกลือไปใช้ คือความรู้ที่ผ่านกระบวนการกลมกลืนทางสังคม (socialization) ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าเมื่อคนปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเวลานานจะทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในความรู้นั้น ๆ ความรู้ประเภทนี้ถือเป็นความรู้ที่ไม่เป็นทางการ จัดระบบหรือหมวดหมู่ไม่ได้แต่สามารถแลกเปลี่ยนหรือนำมาเล่าสู่กันฟัง สามารถถ่ายทอดแบ่งปันความรู้ลักษณะนี้ได้ โดยสามารถสังเกตหรือเลียนแบบได้

...การทำนาเกลือต้องใช้ความรู้การทำนาเกลือ
แน่นอน ต้องมีความตั้งใจและต้องมีความอดทนมาก...
(นาซีเลาะ, 2557, มิถุนายน 11, สัมภาษณ์)

นับเป็นการยืนยันว่าการทำนาเกลือเป็นความรู้
ประเภทหนึ่ง การจัดการความรู้การทำนาเกลือปัตตานีต้อง
พยายามปรับเปลี่ยนความรู้โดยนัยให้เป็นความรู้ที่ปรากฏ
เพื่อให้เป็นความรู้ที่ฝังไว้กับชุมชนนาเกลือปัตตานี
(embedded knowledge) ไม่ควรยึดติดไว้กับบุคคล โดยให้
การสนับสนุนกระบวนการจัดการความรู้ในลักษณะดังกล่าว
จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะ

ระดับนโยบาย

การสร้างค่านิยมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การอนุรักษ์
ภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์อาชีพที่เป็นเอกลักษณ์
เฉพาะถิ่นชุมชน โดยนำแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจประสา
นกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมา
ปรับใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่
และเป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งต้องอาศัยการทำความเข้าใจ
ผ่านกระบวนการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันในทุกระดับ
การสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ ความร่วมมือทั้งภาครัฐและ
เอกชนตลอดจนการจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่เชิงบูรณาการระยะ
ยาวเพื่อการพัฒนาชุมชนนาเกลือปัตตานีอย่างมีทิศทางและ
สอดคล้องตามเป้าหมายที่ชุมชนเลือกสรรแล้ว

ระดับการปฏิบัติ

1. ภาครัฐให้การสนับสนุนการบริหารจัดการที่ดินเพื่อ
การใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม เช่น จัดให้มีเขตอุตสาหกรรม
ที่อยู่อาศัย ทำนาข้าว และทำนาเกลือ ในลักษณะบูรณาการ
พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กรณีไม่มีพื้นที่ทำกินและไม่มีกร
รมสิทธิ์ในที่ดินต้องเช่าที่ดินเพื่อทำนาเกลือ ค่าเช่าควรมี
ความเป็นธรรม นอกจากนี้ควรเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
ผ่านการวิจัยและพัฒนา และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
การสนับสนุนเทคนิควิธีการใหม่ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมการ
ประกอบอาชีพการทำนาเกลือปัตตานี

2. ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นส่วนหนึ่ง
ของพลังขับเคลื่อนการพัฒนาอาชีพทำนาเกลือปัตตานี
โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ เช่น สำนักงานพัฒนา
ชุมชนให้การสนับสนุนกระบวนการพัฒนากลุ่ม สำนักงาน
ส่งเสริมการเกษตรให้การสนับสนุนการพัฒนาอาชีพ โดย
เฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานใกล้ชิดกับชุมชน องค์การบริหาร

ส่วนตำบล (อบต.) ให้การส่งเสริมกระบวนการพัฒนา
ด้านต่างๆ ที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
เช่น เครื่องมืออุปกรณ์การทำนาเกลือที่สร้างขึ้นด้วยตนเอง
ช่างผู้ชำนาญในการทำเครื่องมือแต่ละประเภทที่มีวัตถุประสงค์
ของการใช้แตกต่างกัน เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้
มีลักษณะเฉพาะพื้นที่ ฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
และวิธีการจัดการความรู้ให้คงอยู่จะมีความแตกต่างกัน ผู้ที่
เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ควรให้ความสำคัญในคุณค่าของการ
เรียนรู้ภูมิปัญญาดังกล่าวในลักษณะการวิเคราะห์ ถิ่นไอ
การเรียนรู้และปรับใช้ประโยชน์เพื่อกำหนดวิถีแห่งการดำเนิน
ชีวิตที่มีดุลยภาพกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่าง
เหมาะสม เป็นลดต้นทุนการผลิต การพึ่งพาจากภายนอก
การสร้างศักยภาพในการแข่งขันกับการทำนาเกลือในถิ่นอื่น ๆ
การปรับปรุงกระบวนการผลิต เพื่อลดการเสียเปรียบทางการค้า
การต่อราคาที่ไม่เป็นธรรม และการใช้เทคโนโลยีในการ
ผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าเพิ่มในขณะที่ต้นทุนสูงขึ้น

3. สร้างชุมชนเข้มแข็ง สนับสนุนให้มีการบริหารจัดการ
องค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง การรวมกลุ่มใน
ชุมชนที่ยังไม่ทั่วถึง องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนนาเกลือหรือ
ในตัวคนผู้ประกอบการอาชีพนาเกลือแต่ขาดการจัดระบบเพื่อนำ
มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะปัจจุบันพบว่า
การทำนาเกลือปัตตานีมีการพึ่งพาจากภายนอกมากขึ้น
ทั้งต้นทุน พลังงานและเทคโนโลยี เช่น การใช้เครื่องยนต์
สูบน้ำเข้านาเกลือแทนแรงงานคน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือ
สมัยใหม่แทนการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านผลิตเครื่องมือทำ
นาเกลือ ซึ่งสามารถใช้วัสดุที่มีอยู่ในชุมชน ขาดข้อมูลข่าวสาร
และประสบการณ์ทำนาเกลือในเชิงธุรกิจ ทักษะการบริหาร
ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และองค์ความรู้ที่จำเป็นในการ
พัฒนาอาชีพทำนาเกลือ เช่น การตลาด การสร้างมูลค่าเพิ่ม
ในฐานะที่เป็นผลผลิตเพื่อการบริโภค การแปรรูปผลิตภัณฑ์
และการบริหารกิจกรรมกลุ่มนาเกลืออย่างต่อเนื่อง เพื่อให้
ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้ในระยะเริ่มต้นควรได้รับ
การสนับสนุนการพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง
โดยองค์กรในระดับท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)
และพัฒนาความเข้มแข็งให้ชุมชนในระยะยาวโดยหน่วยงาน
ที่เกี่ยวข้องต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา ไชยชมภู. (2546). *แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว
อุทยานนกน้ำบึงบอระเพ็ดแบบยั่งยืน*. นครสวรรค์:
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

ครองชัย หัตถา. (2541). *ปัตตานีการค้าและการเมืองการปกครอง
ในอดีต*. ปัตตานี: โรงพิมพ์มิตรภาพ.

- จำเริญ จิตรหลัง. (2553). การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี*, 21(1), 19-33.
- ชลลดา ปะการัง. (2558, มกราคม 10). เปิดแฟ้มยุทธศาสตร์ประชาชนสร้างวิถีพลังไทยสู่ชุมชนพึ่งตนเอง. สืบค้นจาก <http://www.codi.or.th/popup2articleswindow.php?id=92&print=print>
- ชัยวุฒิ ชัยพันธ์. (2542). การจัดการการเกษตรทรัพยากรธรรมชาติและการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชอพิยะห์ ยีโยโซะ. (2553). ฆาฆฆฆฆฆ. *เกลือหวานแห่งปัตตานี. วารสารรัฐสมิแล*, 31(2), 5-18.
- นราวดี โลหะจินดา. (2547). รายงานการวิจัย พัฒนาการการทำนาเกลือและการค้าเกลือที่ปัตตานี. ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ประทีป ชุมพล. (2542). ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมเน้นเฉพาะเรื่องการทำนาเกลือสมุทรระหว่างเมืองเพชรบุรี-เมืองนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษ 19-22): การตีความเอกสารในท้องถิ่น. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปิ่นฉัตร ลินธุสะอาด. (2549). การทำนาเกลือกับพัฒนาการสังคมและเศรษฐกิจของหมู่บ้านสาขลา จังหวัดสมุทรปราการ ระหว่าง พ.ศ. 2450-2549. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช.
- สุภาพร สามม, และ วิรินทร อักษรนิตย์. (2557). แนวทางการส่งเสริมอาชีพการทำนาเกลือ กรณีศึกษาชุมชนต้นหยงลูโละ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี*, 25(3), 110-120.
- สุวิชา ยี่สุนทรง. (2533). คุณลักษณะของผู้นำศาสนาอิสลามที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนและแนวทางการจัดฝึกอบรมผู้นำศาสนาอิสลามเพื่อพัฒนาชุมชนในจังหวัดปัตตานี (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปัตตานี.
- อนูรัชนี ศิริสัมพันธ์. (2555). ปันน้ำ (ทะเล) ให้เป็นเกลือ ที่นี้รายการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต. *นิตยสารหญิงไทย*, 37(881), 11.
- Choo, F. W. (2000). Working knowledge: How organizations manage what they know. Paper presented at the 11th Congresses of Southeast Asian Librarians, Singapore.